

Ekspansjon i eksportfiskeria 1720–1880

Hovudredaktør: Nils Kolle
Bindredaktør: Atle Døssland

Forfattarar:
Atle Døssland
Arnljot Løseth
Åsa Elstad

Biletredaktør: Aslak Kristiansen

UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK KIEL
- ZENTRALBIBLIOTHEK -

FAGBOKFORLAGET

Innhald

Innleiing	9
Atle Døssland	

Del 1 Kjøpmenn går inn i nye roller 1720-1815

Atle Døssland

1 Norsk fiskeri og kystsamfunn i ei særstilling?	15
---	-----------

Eit møte på Storegga • Det store og vesle fiskeriet til havs • Dei nederlandske fiskarsamfunna • Britane og den nederlandske dominansen • Britisk kystnært fiske • Dei britiske fiskarsamfunna • Mest kystnært fiske i Danmark og Vest-Sverige • Frå laks til torsk og sild kring Kvitsjøen • Dei russiske fiskarsamfunna og landstasjonane • Russiske torskefiskarar på feltet • Fisk for innlandsmarknaden • Var norske fiskeri noko for seg sjølv?

2 Kysten i krigens etterdønning	43
--	-----------

Etterkrigsdrama i fiskeværa • Fiskar og fiskarbondе • Det store prisfallet på tørrfisk • Skulda for prisfallet • Krisa ramma hardest i nord • Fleksible kystsamar • Bergen hardest ramma av alle byar? • Ein samansett økonomi sør for Stad • «Bestaar nu omstunder af intet andet end trælast» • Trongen for omstilling sterkast i nord

3 Auka jektefart i gyldne fisketider	77
---	-----------

Oppsving i fiskeeksporten • Ein meir offensiv handelspolitikk • Betre fiske i nord • «Hjemlandsfararar» i Finnmark • Meir fisk frå Møre og Romsdal • «Af Indbyggerne selv bragt til Købstæderne» • Med jekt til Bergen i 1715 • Lokale mellommenn i fiskehandelen • «Den rette Export skeer til Bergen ved landets Jægter» • «Fiskehandelen kand lidet undvære de Bergenske»

4 Endringsvilje under lågkonjunktur 101

Kostbar reiskap skaper strid • Reiskapane dei striddest om • Sildesalting brer seg langs kysten • «Den hollandske Maade» • Forbod mot rundfisk • Den nordmørske klippfiskerevolusjonen

5 Regionale forskyvingar i fiskeria etter 1760 127

Ei gyllen tid tek slutt • Fallet i eksporten galdt berre silda • Lofoten på nytt eit Mekka • Tangoske: «umistelig Hielp under Fiskeriets Mislykke» • Hummarfangsten brer seg nordetter • Ekspansjonsvilje i fiske • Aktivt fiskeoppkjøp • Det farsundske kompaniet

6 Innanlandsmarknaden framleis viktig 153

Eit vestnorsk fjordsystem • Fisk som dagleg kost • Billig fisk for indre marknad • Fiskevarar dominerte på bondemarknadene • Den «velgiørende» russehandelen • Lønsam fiskeutførsle til austlandsbyane • Matfisk til byfolk

7 Fisket og folketalsveksten 181

Kyst og fjord i Sunnfjord og Nordfjord • Kystnæringane og folkeveksten • Døden herja hardast ved kysten • Flyttestraum mot kyst og by • Mange flytta ut av landet • Små husstandar ved kysten • Mangel på tenestefolk ved kysten? • Deling og nyrydding av gardar • Kysthusmenn

8 Fiskarens band til kjøpmannen 207

Fiskaren på feltet • Dei som utreidde fiskarane • Gjelda til nordlandsfiskaren • Fiskarbonden i nord var framleis leiglending • «Til hvad Priis Kiøbmænderne vil unde dem» • Klasseskilje i nord? • Andre typar band til kjøpmenn på Vestlandet

9 Fordomsfulle embetsmenn og mangelfull styring 233

Embetsmennene sitt syn på kystfolket • Kvenane dei mest nyttige • Tvilrådig embetsmenn i fiskerispørsmål • Finnmark i ei særstilling • Begynnande liberalisering

10 Naud og velstand 1801–1815 255

Lofoten og Vesterålen i djup krise • Krigen auka problema • Krigen meir til hjelp enn hindring i sørvest • «Ingen usædvanlig mortalitet» på Vestlandet • Byane i blokadetid • Militært vern om kysten • Kaperfart og kornhandel i sør • Bondeallmugen aksjonerer • Ikkje krise for alle

Del 2 Eksportfisket omformer kystsamfunna 1815–1880

11 «vil forblive Norges viktigste Guldgrube» 281

Arnljot Løseth

Nordsjøen og Nord-Atlanteren • Sesongfiskeria og talet på fiskarar • Den pålitelege torsken • Den lunefulle silda • Makrellen og den eksklusive hummaren

12 Vekst, liberalisering og tilrettelegging 305

«Fremgangstid og Trængseltid»? • «Vending i Tenkemaade og Begreb» • Blant dei rikaste landa i verda? • Den dynamiske embetsmannsstaten • Rutetrafikken • Fyr og merke • Post og telegraf • «Fritt hav og fritt fiske» • Landslott og ny regulering • Grenseproblem • Forsking

13 Fiskeforbruk og innanlands handel med fisk 327

Fiskebruken i Norge • Innanlands varebyte • Forskjellige økonomiske system? • Sildehandel og salting • Jektefarten • Oppkjøpsverksemda nordpå • Grensehandelen • Pomorhandelen

14 Eksportmarknaden 353

For fattig og rik • Is og salt • Tørrfisker – på retur • Den ekspansive klippfisker • Tran og rogn • Sild – «havets sølv» og nasjonens gull • Hummar, laks, makrell, fersk fisk og is

15 «ikke alene Mændene, som drive Fisket» 383

Åsa Elstad

Fiskarhushalda • Arbeid i hushalda som direkte støtte opp om sjødrifta • Arbeid som indirekte var ein føresetnad for sjødrifta • «Det største heidersnamn ein mann kunne få her, var namnet høvedsmann» • Kvinnearbeidet i fiskarhushalda • «De ufortrødne Kvinfolk eller 'Veikjer' (...) passe Garnene og trække Linerne» • «Jordbruget og det hele Landstel er overdraget Fruentimmerne» • Prioritering av sjødrifta? • Endringar i perioden?

16 Tilverkinga blir skilt frå fangstleddet 405

Tørrfiskproduksjonen • Meir klippfisk på Nordvestlandet • Arbeidet på berga • Tilstrømming til klippfiskberga • Møllers tran - den første norske merkevaren? • Salting av rogn til sardinagn • Tøskhau' til fabrikkproduksjon • «Alles Tanker dreier sig kun om Sild og Sild igjen» • «hele Strandsteder og småbyer af Salterihuse» • Arbeidet på salteria • «her et Liv og en Færdsel som var man i en af Europas store Havne» • «Norsk ansjos», «norske sardinar» og røykt brisling • Fangst og tilverking glir frå kvarandre

17 Sjø og land	427
Arnljot Løseth	
Kombinasjonen fiske og jordbruk • Frå mykje leige til mest sjølveige • Samanheng mellom gode gardar og driftige fiskarar? • Oppstykking av jorda • Stavskjæring og bøkring • Båtbygging	
18 «Folkebevægelsens strøm»	451
Innanlands flytting • Byane • Innflytting og nytt borgarskap • Urbaniseringsgrad og tettstader • Stagnasjon og omstilling • Utvandring	
19 Kulturspreiing og kulturmøte	477
Båttypane • Reiskapen • Møte over landegrensene • Etnisitet og grensedragning • Mobilitet og «oppdaginga» av kysten	
20 Høg, låg og midt i mellom i Fiskar-Norge	505
Fiskarsamfunn i Nord-Europa og Nord-Atlanteren • Eigedomsforhold til båtar og reiskap • Fiskarbønder, fiskarhusmenn og fiskarar • Økonomisk evne • Sosial status • Jord, fiske og status • Grader av avstand • Fiskevær og handelsstader • Bergen og Fiskar-Norge • Overdådig forbruk og paternalisme	
21 Tru, livssyn og tenkjemåtar	531
Drukning • Tru og overtru • Religiøsiteten og alkoholen • Religiøsiteten og disiplinen • Økomiske tenkjemåtar og åtferd • Fiskeri og sosioøkonomiske strukturar	
Avslutning	553
Atle Døssland, Arnljot Løseth og Åsa Elstad	
Notar	557
Litteratur	583
Gamle måleiningar brukte i teksten	603
Register	605
Forfattarar	613